

Vicenç Beltran, Irene Capdevila & Tomàs Martínez, *Ramon Llull, els trobadors i la cultura del segle XIII*, Florència, Edizioni del Galluzzo per la Fondazione Ezio Franceschini, 2018, 269 p., ISBN: 978-88-8450-855-3.

Aprofitant la commemoració del seté centenari de la mort de Ramon Llull el 1316, *Ramon Llull, els trobadors i la cultura del segle XIII* recull un conjunt de col·laboracions al voltant de la figura del pensador mallorquí, fent especial atenció al món en què va viure i a les veus anteriors i coetànies que, d'alguna manera, el van influenciar.¹ Bertran, Capdevila i Martínez presenten, dins del projecte *Corpus des Troubadours*, un volum que inclou vuit treballs de diferents lul·listes i medievalistes de renom, agrupats en tres seccions o capítols diferents.

La primera secció, «La Mallorca de Ramon Llull», comprén únicament el treball d'Antoni Riera i és l'única del volum que no versa sobre l'àmbit literari. Per entendre en profunditat l'obra d'un autor és necessari conèixer-ne el context sociocultural, històric i polític en què va viure, per tal de, tant com es pugui, mirar el text segons la cosmovisió que el va forjar. Així, els processos històrics d'una cultura i una època concretes ajuden a explicar la formació del seu autor, així com les idees que vertebraren la seua obra.

És en aquest sentit que cal entendre l'article d'Antoni Riera. «El regne de Mallorca al segon terç del segle XIII: les conseqüències demogràfiques, econòmiques, socials i polítiques de la conquesta feudal catalanoaragonesa» pretén introduir el lector en el món que va veure nàixer Ramon Llull. D'aquesta manera, l'autor analitza el context de la Mallorca del segon terç del segle XIII, que es correspon amb l'etapa

1. Aquest article s'inscriu en el projecte del MICINN (Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades) «La cultura literaria medieval y moderna en la tradición manuscrita e impresa (VI)», Ref. FFI2017-83960-P (AEI/FEDER, UE). A més, volem fer constar que s'ha beneficiat de l'Ajuda del Programa de Formació de Professorat Universitari (FPU) del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.

de formació del mallorquí. Així, exposa un panorama breu però molt detallat de les transformacions demogràfiques, econòmiques, polítiques, socials i culturals que es van produir amb la conquesta cristiana de l'illa i la creació del nou regne, amb totes les seues particularitats. De fet, ens sembla interessant remarcar que l'article exposa de manera molt clara com es crea el patriciat illenc, entre els quals hi ha la família Llull. Aquest fet ens interessa perquè explica la posterior facilitat de Ramon Llull per accedir a la cort de l'infant Jaume I, llavors, perquè d'alguna manera en determina el seu èxit social i també el seu bagatge cultural.

Així doncs, Riera no només descriu els fets, sinó que n'analitza les conseqüències de manera objectiva i allunyant-se de posicions ideològiques, documentant tot el que exposa de forma clara i entenedora. Així ho demostra, per exemple, en les consideracions sobre la Carta de Franquesa de Mallorca, ja que critica les interpretacions ideològiques que en fan alguns historiadors i s'hi mostra prudent.

La segona secció se centra en les relacions directes entre Ramon Llull i Occitània. Miriam Cabré i Francesc Tous enceten l'apartat amb l'article «Els proverbis rimats de Ramon Llull i la poesia gnòmica occitanocatalana», en què expliquen com s'integra la proposta gnòmica de Llull en el seu marc sociocultural.

Els autors defensen que per a definir el context poètic de l'obra de Llull és necessari tenir en compte la poesia occitanocatalana coetània, de manera que parteixen de la matriu trobadoresca, que era indispensable en la poesia composta a la Corona d'Aragó al final del segle XIII. De fet, en la lírica tardana dels trobadors es produeixen noves tendències i innovacions que afavoreixen l'auge de la literatura gnòmica vernacle, i que Llull aprofitarà al servei del seu projecte missional i intel·lectual. Així, amb el creixent accés dels laics al saber i l'interés de la cort reial catalana pels textos destinats a l'ensenyament i a l'edificació moral, les obres sapiencials i didàctiques cobren una importància fonamental.

I per a manifestar la relació entre lírica trobadoresca i literatura sapiencial, Cabré i Tous exposen diversos exemples i consideracions sobre els textos, i se centren concretament en els reculls d'amonestaments de Cerverí de Girona, Ramon de Cornet i Ramon Llull. De manera convincent, els estudiosos demostren al llarg de l'article com els tres autors aprofiten la importància de la poesia vernacle sapiencial del moment per a difondre els seus ensenyaments i mostrar la seua autoritat. En el cas de Ramon Llull, s'examinen les dues col·leccions de proverbis escrits en vers, la *Retòrica nova* i els *Proverbis d'ensenyament*, remarcant-ne les singularitats, pròpies dels textos lul·lians, a partir de la comparació amb els textos coetanis.

Fet i fet, Cabré i Tous mostren perfectament com Llull integra i reaprofitava les influències del moment, així com la cabuda que té en un gènere que va gaudir d'una ampla difusió a l'època i que li va permetre influir en la formació d'infants i joves reials i cortesans, de les classes laiques.

Una altra visió, quant a la relació entre Llull i els trobadors, és la que mostra Josep Enric Rubio en el treball «Ramon Llull front a la joglaria». Per entendre la concepció que té el savi mallorquí de l'art de la joglaria i la reforma que en proposa, Rubio exposa, d'una banda, el context en què s'inscriu i, d'una altra, els conceptes fonamentals en la teoria lul·liana que sostenen la seua concepció. D'aquesta manera, explica que la reforma que presenta Llull s'emmarca en un projecte reformador ben dissenyat: la política d'aprofitament i de reinterpretació en clau divina de la joglaria que van dur a terme, sobretot, els ordes mendicants.

Tanmateix, el programa proposat també presenta la fesomia particular lul·liana en alguns detalls, que s'inscriuen dins del seu sistema de pensament. Per això, per a explicitar-los, Rubio presenta i desenvolupa, d'una manera ben solvent, alguns aspectes indispensables com el concepte d'ordre, les relacions significatives entre les sensualitats i les intel·lectualitats o la doctrina lul·liana de la primera intenció. Només així es poden entendre els fragments de l'obra lul·liana que analitza tot seguit, com el capítol 118 del *Llibre de contemplació* —«Com hom se pren guarda de ço que fan los joglars»—, o el capítol 48 —«De Valor»—, del *Romanç d'Evast e Blaquerna* entre d'altres.

És ben sabut que les formes i els recursos de la literatura vernacla divulgada en el seu temps serveixen al mallorquí com a estratègia per a difondre el seu missatge. En aquest sentit, l'article de Rubio palesa de quina manera i per què Llull emprà el referent fornit per aquestes formes literàries, transposat, això sí, a l'àmbit espiritual.

En la mateixa línia s'inscriu el treball que presenta Simone Sari, «La poesia come espressione letteraria lulliana», en què fa un recorregut per les obres en vers de Ramon Llull, que també responen a l'estratègia de difusió que esmentàvem més amunt, però no es limiten a això. La relació entre Llull amb la literatura del seu temps és ben complexa, com ja ha estat dit, i mentre que en algunes obres aprofita els elements del seu temps per divulgar l'Art, en altres com el *Cant de Ramon* o el *Desconhort*, el propòsit és diferent.

Així, tenint en compte criteris mètrics, Sari divideix la producció poètica lul·liana en obres en noves rimades, que connecten amb el projecte epistemològic de què parlàvem o tenen un ús litúrgic, i en obres en un metre diferent, que evidencien la destresa del mallorquí per a reelaborar la producció contemporània i convertir la poesia en una eina d'autoanàlisi.

Així doncs, al llarg de les pàgines que ens ocupen, Sari evidencia, amb diversos exemples inequívocs de formes i estils ben diferents, la importància de la poesia lul·liana, no només com a instrument d'ensenyament, sinó també com a reflexió personal i social. Conclusions ben demostrades que només pot proporcionar un estudi minuciós dels textos i el seu context com el que du a terme el lul·lista.

«La circulació de la *Doctrina pueril* a Occitània: de nou sobre l'aportació de Ramon Llull a la literatura en llengua d'Oc» és la col·laboració de Joan Santanach en el volum que tractem. Si adés s'ha mostrat la influència de la lírica occitana en l'obra de Llull, en aquest treball Santanach palesa que aquesta relació també es va donar inversament: les obres del pensador mallorquí es van traduir a l'occità, van circular i van ser llegides al territori d'Oc. De fet, el paper de l'occità va ser clau en la transmissió d'algunes obres de Llull, entre les quals l'autor destaca —pel nombre de testimonis que se'n conserven— la *Doctrina pueril*, ja que la traducció primerenca a l'occità és el model de les traduccions al francès i al llatí. A més, l'obra lul·liana va ser llegida per un cert públic occità laic, que no es va interessar per l'Art o per les qüestions més filosòfiques, sinó per les qüestions més espirituals i doctrinals, com demostra d'una manera eficient Santanach.

En aquest cas, el medievalista se centra en el ms. NAF 6504 de la Biblioteca nacional de França i el ms. Douce 162 de la Bodleian Library d'Oxford, tots dos miscel·lànies occitanes que aprofiten passatges de la versió occitana de la *Doctrina pueril*. Santanach en presenta una anàlisi exhaustiva del contingut, demostra de quina manera hi intervenen els compiladors i les innovacions que ofereixen. En conjunt, mostra d'una manera primotera l'excepcionalitat que suposa la *Doctrina pueril* en aquest àmbit.

Finalment, l'última secció del volum que ressenyem —Els trobadors i la literatura occitana— aplega tres articles que versen directament sobre el context literari de l'època de Llull, incloent-hi el context que el precedeix. El primer, «L'enciclopedisme a Occitània en temps de Ramon Llull», fa un repàs per l'enciclopedisme occità entre les darreries del segle XII i el XIV i en mostra la relació amb la literatura medieval occitana. D'entrada, Irene Capdevila presenta el gènere i l'emmarca en el floriment que té lloc a tota la Romània, explicitant-ne el caràcter original mitjançant l'estudi dels elements textuais.

Amb aquest propòsit, Capdevila exposa l'evolució de l'enciclopedisme occità des dels seus inicis, la poesia didàctica trobadoresca, fins a la seua consolidació. D'aquesta manera, a través del *Tesaur* de Peire de Corbiac, del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud i, en menor importància, de la traducció de Bartomeu l'Anglès de l'enciclopèdia

llatina *De proprietatibus rerum*, l'autora mostra com canvien gradualment la finalitat i les característiques del gènere.

Ho fa estudiant les obres amb rigor, i en aquest sentit cal destacar les taules que inclou, una per cadascuna de les obres, amb tots els versos o la foliació en correspondència amb els temes detallats. Al llarg d'aquest article, descobrim que l'enciclopedisme presenta un clar vincle inicial amb la cultura cortesa i la literatura trobadoresca, i evoluciona fins a una tradició més teòrica i científica que s'adiu amb l'escolàstica, de manera que es palesa la concordança entre l'evolució del gènere i l'evolució de mentalitat que es produeix al segle XIII amb tots els canvis que hi tenen lloc.

Un altre àmbit literari coetani a Lull és el de la poesia religiosa anònima, del qual s'ocupa Barbara Spaggiari en la seua contribució «La poesia religiosa anonima, qualche decennio dopo». Spaggiari se centra en els problemes textuais del corpus medieval de poesia catalana anònima religiosa, que inclou setze poemes. En concret, examina les tres poesies marianes del manuscrit 486 de la Biblioteca de Catalunya, revisa minuciosament alguns passatges problemàtics i proposa l'edició crítica de *Verge, alegria avem*, així com una nova edició de l'*Auyhat*.

D'altra banda, després d'estudiar diversos poemes, Spaggiari evidencia que els autors, tot i conrear una temàtica religiosa, denoten coneixement de la poesia trobadoresca sud-occidental. Una vegada més, l'autora presenta un article fonamental sobre la poesia religiosa anònima catalana dels orígens.

La secció i el volum es clouen amb la col·laboració de Sergio Vatteroni, que retrata un altre aspecte de la poesia dels trobadors. «Osservazioni sul discorso morale nei trovatori» no conforma un discurs complet sobre la poesia moralista dels trobadors, com accepta l'autor només començar, sinó que es proposa analitzar el discurs moral trobadoresc des del punt de vista de la modalitat, en comptes dels gèneres literaris. Versos de Peire Cardenal, Montanhagol i Giraut de Bornelh manifesten com el discurs moral es barreja amb el discurs amorós, demostrant així que els gèneres dels trobadors estan oberts. És per això que l'autor considera la poesia moral occitana una modalitat discursiva, ja que aquesta, mantenint la forma i la tonalitat particulars, sí que permet travessar la frontera entre el gènere líric i el no líric.

Amb el seu article, Vatteroni proposa, doncs, una nova perspectiva d'anàlisi que deixa obertes diverses possibilitats de recerca interessants.

Amb tot plegat, Bertran, Martínez i Capdevila ens ofereixen un volum cohesionat, que articula un discurs ampli i polièdric sobre els contextos i la producció del pensador mallorquí. Sens dubte, els articles constitueixen aportacions valuoses que parteixen de l'anàlisi rigorosa de les fonts primàries i la bibliografia pertinent. Així,

organitzats d'una manera lògica, conformen un conjunt de lectura unitari i coherent, malgrat l'aparent diversitat de temàtiques. Comptat i debatut, el volum assoleix l'objectiu que es proposa a la introducció, i que s'inscriu dins del projecte *Corpus des Troubadours*: estudiar la recepció i la importància dels trobadors en la literatura europea. I, alhora, *Ramon Llull, els trobadors i la cultura del segle XIII* evidencia, una vegada més, que Llull és fill del seu temps, però alhora presenta unes particularitats úniques que cal tenir en compte.

MARIA SAIZ RAIMUNDO
Universitat de València
maria.saiz@uv.es
ORCID 0000-0002-2603-5936